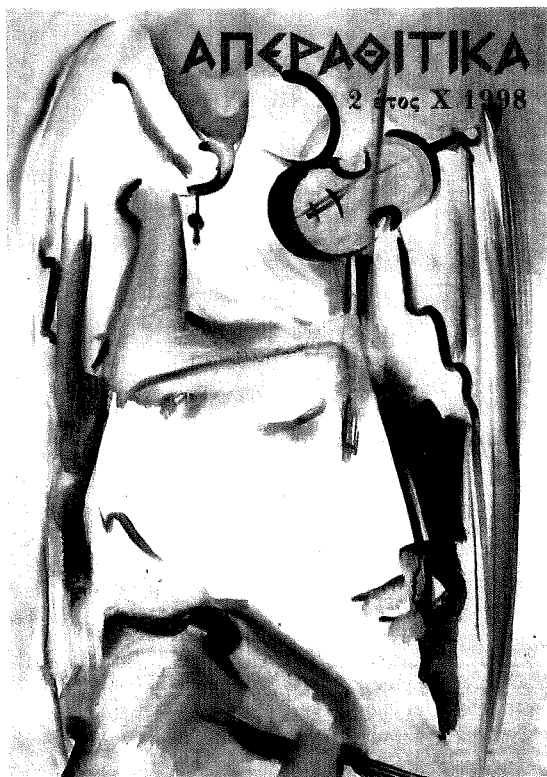

ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ

Επίκουρος Καθηγητής Λαογραφίας στο Δ. Π. Θράκης

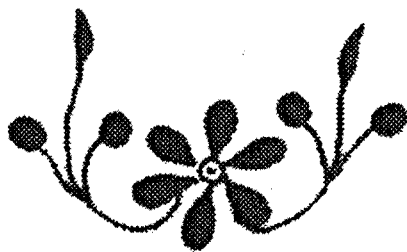
ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ
ΕΥΤΡΑΠΕΛΩΝ ΔΙΗΓΗΣΕΩΝ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΙΡΑΝΘΟΥ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ

ΑΝΑΤΥΠΟ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΜΟ
ΑΠΕΡΑΘΙΤΙΚΑ
2 ΕΤΟΣ X 1998

Μανόλης Γ. Σέργης

ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ
ΕΥΤΡΑΠΕΛΩΝ ΔΙΗΓΗΣΕΩΝ
ΑΠΟ ΤΗΝ
ΑΠΕΙΡΑΝΘΟ ΤΗΣ ΝΑΞΟΥ

Στη μνήμη
της Διαλεχτής Ζευγώλη - Γλέζου

A. Προλογικά

Λέγοντας ευτράπελες διηγήσεις¹ “εννοούμεν τας διηγήσεις των οποίων ο σκοπός είναι ο γέλως και το σκώμμα. Είναι δε αύται προϊόν της αυτής φιλοπαίγμονος και κατ’ εξοχήν σκωπτικής διαθέσεως, η οποία εγέννησε και τα διάφορα σκωπτικά και σατυρικά άσματα και η οποία χαρακτηρίζει τους ανθρώπους του λαού και μάλιστα του πλησιέστερον προς την φύσιν ζώντος λαού των χωρίων”.² Ο ορισμός του Στ. Κυριακίδου ορίζει ήδη τη διαφορά (ως προς την σκοποθεσία) μεταξύ παραμυθιού, μύθων και ευτράπελης διήγησης: τα δύο πρώτα λαϊκά αφηγηματικά είδη στοχεύουν στη διδαχή, το δεύτερο στο σκώμμα.

Το κωμικό γενικά συνιστά μία από τις κύριες μορφές εκφράσεως του ανθρώπου, είναι ένα από τα τρία θεμελιώδη “πρωταρχικά φαινόμενα” στα οποία ανάγεται η αφηγηματική δραστηριότητά του. “Υπάρχει ένας τρόπος να εξουσιάσουμε τον κόσμο παραμυθιακά (=με το παραμύθι), δηλαδή με μια μυθική-ηρωική ανάταση (...), να ζήσουμε τον κόσμο με τον τρόπο που γίνεται στις λαϊκές παραδόσεις (=με τις παραδόσεις), δηλαδή με μια συγκλονιστική κατάσταση αδιεξόδου και τραγικότητας (...), να αντισταθούμε στον κόσμο με το γέλιο, δηλαδή με ένα λυτρωτικό σκώμμα για τη νοσηρότητά του”.³ Στο νου μου έρχεται αβίαστα η ρήση του Fr. Bacon “η φαντασία δόθηκε στον άνθρωπο για να τον αποζημιώσει γι’ αυτό που δεν είναι, και η αίσθηση του χιούμορ για να τον παρηγορήσει γι’ αυτό που είναι”.

Με όσα αναφέραμε στην αρχή της προηγούμενης παραγράφου ο Γερμανός παραμυθολόγος Kurt Ranke ήθελε να προσδιορίσει τα τρία βασικά είδη της λαϊκής λογοτεχνίας : το παραμύθι, την παράδοση και την ευτράπελη διήγηση. Αν όμως λάβουμε υπ’ όψιν μας ότι το “σοβαρό” εκφράζουν τόσο το παραμύθι, όσο και η παράδοση, τότε τα βασικά είδη είναι δύο, συναιρούνται σε δύο: δραματικό/τραγικό και κωμικό (πρβλ. την συμπληρωματική σχέση “τραγωδουμένων” και “κωμωδουμένων” του αρχαιοελληνικού θεάτρου). Άρα η ευτράπελη διήγηση, ως έκφραση του κωμικού, αποκτά μεγαλύτερη σημασία, είναι κατά τον Μ. Μερακλή “...από μian άποψη το ήμισυ του παντός”.⁴ Δεν είναι εξ άλλου καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι στον καθιερωμένο διεθνώς παραμυθιακό κατάλογο των Aarne-Thompson⁵ (στον οποίο συμπεριλαμβάνονται και νουβέλες, θρησκευτικές και περί ζώων διηγήσεις) από τους 2.500 αριθμούς οι 800 αναφέρονται σε ευτράπελες διηγήσεις (1200-1999).

Στις διηγήσεις αυτές προβάλλουν ανάγλυφα οι ανθρώπινες αδυναμίες, που άλλοτε σπηλιτεύονται σαρκαστικά, άλλοτε διακωμωδούνται εύθυμα, και σπανίως με κατανόηση ή τρυφερότητα. Δίνουν δηλ. πιο αντικειμενική την εικόνα της κοινωνίας (μιας κοινωνίας ανταγωνιστικής ανέκαθεν, συνεχώς υποκειμένης στην αλλαγή), και ενός ανθρώπου ίδιου ουσιαστικά στην αλλαγή των καιρών, αφού πολλές ευτράπελες διηγήσεις είναι διαδεδομένες σ’ όλον τον κόσμο και οι ρίζες τους ανάγονται στα ιστορικά βάθη της ύπαρξής του. Η ανθρώπινη κουταμάρα, η συζυγική απιστία, η ερωτική ροπή, φιλοχρηματία και αγραμματοσύνη των κληρικών, οι σχέσεις πεθεράς-

νύφης, η ερωτική έφεση της γριάς γυναίκας, η ανθρώπινη κακία, η πειψύδος, ο τοπικισμός, κ.α. δίνουν ξεκάθαρα την "άλλη διάσταση" της α ύπαρξης, και διαλύουν το παραδεδομένο από πολλές άλλες περιπτώσεις "ειδύλλιο". Γενικότερα μπορούμε να ισχυριστούμε πως η ευτράπελη διήγηση σε μια εσώτερη ψυχική ανάγκη του ανθρώπου να οργανώσει και να κατακόσμο στη βάση της αντίθεσης "εγώ και ο άλλος, εμείς και οι άλλοι". Έτσι εξ και η παγκοσμιότητά τους.⁶

Παρά τη φυσική ροπή όμως του ανθρώπου προς το κωμικό και τη ση τελευταίου στην ανθρώπινη ζωή, οι ευτράπελες διηγήσεις δε γνώρισαν τη δη και την κυκλοφορία των δύο άλλων παραμυθιακών κατηγοριών. Αιτία, "... μ κοντόθωρη παιδαγωγική αντίληψη, που θεωρεί ανήθικο ή, οπι "αντιπαιδαγωγικό" ό,τι εμφανίζεται με μια ρεαλιστική αμεσότητα και απι συνήθως, τις άσχημες πλευρές της ζωής".⁷

Τις παρουσιαζόμενες (αμέσως παρακάτω) παραλλαγές των ευ διηγήσεων αποδελτίωσα από χειρόγραφα (εφεξής: χ/φο ή χ/φα) της ο Διαλεχτής Ζευγώλη - Γλέζου, που απόκινεται στο Αρχείο του Ιστορικού Α Ακαδημίας Αθηνών (εφεξής Ι.Α.Ν.Ε.), με αριθμούς 503 και 561, από την Α φυσικά. Δεν θα αρκεστώ μόνον στην απλή παρουσίασή τους, αλλά θα προσπ παρουσιάσω και το κοινωνικό τους περιεχόμενο, για να ενισχύσω όσα θεωρ φέρθηκαν παραπάνω.

Από το πανόραμα των ανθρωπίνων αδυναμιών που γενικώς οι ε διηγήσεις παρουσιάζουν, οι παρακάτω παρουσιαζόμενες αναφέρου κουταμάρα και στην εξυπνάδα, στις συζυγικές σχέσεις, στις σχέσεις πεθερ στην ψευτιά και στην παπαδιά.

B. Οι διηγήσεις

Ως κατ' εξοχήν αιώνιο παρουσιάζεται στις ευτράπελες διηγήσεις το κουταμάρας, ιδιότητας που δεν σχετίζεται με τον κοινωνικό καθορισμέ ανέκαθεν - ως γνωστόν - εξάπτει και ερεθίζει τη σκωπτική διάθεση τ ανθρώπου. Αρκεί να θυμηθούμε (για να αιτιολογήσω τα παραπάνω) ότι περιορίζεται σε συγκεκριμένα κοινωνικά στρώματα και τάξεις, και ότι γι σκέψη (που αγαπά τις σχηματοποιήσεις) η κοινωνική ζωή πραγματοποιείται τη διαλεκτική: κουταμάρα-εξυπνάδα. Ή καλύτερα, ας θυμηθούμε πιο απλά: το χωριό που δεν έχει τρελλό τον φτιάχνει, για να περνά την ώρα του ασ μαζί του, και ότι παντού και πάντα υπάρχουν οι "ξύπνοι" που "πιάνουν κάποιους άλλους και παίζουν μαζί τους. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι σι κατάλογο Aarne-Thompson (εφεξής: AT) η κουταμάρα κατέχει την πρώτη θι τύπους (αριθμ. 1200 - 1349).

Στην απεραθίτικη παραλλαγή της διήγησης που ακολουθεί η κουταμάρα εκφράζεται με τρεις τρόπους, πρωτίστως με τη σπορά του αλατιού. Υπάρχουν πάμπολλες καταγραφές στον ΑΤ 1200 (και ελληνικές βεβαίως, πάνω από τριάντα τον αριθμό) με το ίδιο θέμα, ⁹ που έχει γίνει σύμβολο πλήθους ανθρωπίνων πλανών. Κοινότατο επίσης είναι το θέμα των τριών κουτών που κρεμιούνται από το κλαδί του δένδρου για να το κόψουν, και βρίσκονται ξαφνικά μέσα στα βάτα, αφού ο πρώτος απ' αυτούς άφησε το κλαδί για να φτύσει μέσα στο χέρι του (ΑΤ 1240). Η τελική έκβαση της τρίτης κουταμάρας - καίει τα βάτα για να βγάλει έξω τους φίλους του - επιτείνει την τραγικότητά της. Άλλο τὸ αλάτι που δεν φυτρώνει (και τι έγινε;), άλλο το να καείς και παρ' ολίγο να πεθάνεις. Σημασία πάντως έχει ότι *"η τραγική έκβαση δεν είναι αποτέλεσμα μιας αναπόφευκτης μοίρας, που μας ορίζει όλους. Απειλεί με εξόντωση τους κουτούς μόνο"*. Άρα, ο λαϊκός αφηγητής θέλει να είναι -έστω και έμμεσα- αισιόδοξος.

Θα παρατηρήσουμε επίσης στη διήγηση που ακολουθεί ότι το κωμικό δεν το δημιουργούν οι Απεραθίτες, αλλά κάποιοι άλλοι Ναξιώτες χωριανοί. Είναι κάτι το αξιοπρόσεκτο, όπως ήδη τονίσαμε παραπάνω, μιλώντας για το βασικό αντιθετικό σχήμα πάνω στο οποίο δομούνται αυτές οι διηγήσεις : κουτοί δεν είμαστε εμείς, οι διηγούμενοι, είναι συνήθως οι άλλοι, εδώ εν προκειμένω οι Ανουμερίτες, οι Κορωνιδιάτες.¹⁰ Η πολύ συνηθισμένη "οριζόντια σύγκρουση", ανάμεσα δηλ. σε γειτονικές κοινότητες, συναντάται και στις ευτράτελες διηγήσεις. Έχουμε, αλλιώς, τον ψυχισμό του ανθρώπου στη σχέση του με το περιβάλλον του να εκφράζεται μέσω του τοπικισμού του (βλ. ΑΤ 1525 Ν). Κάπως έτσι, ως γνωστόν, δημιουργούνται τα "μονιμότερα σκώμματα" μεταξύ ομάδων, φυλών, χωριών, πόλεων, εθνών, φαινόμενο γνωστό ήδη από την αρχαιότητα, με τα *"ακκληρήματα"*¹¹ των πόλεων, τους υποτιμητικούς χαρακτηρισμούς (που οι κάτοικοι μιας περιοχής αποδίδουν στους γείτονές τους και τανάπαλιν), τους μεταξύ τους ανταγωνισμούς, κ.ά.

Μια βολά,¹² λέ', εδιάησαν¹³ εφτ' Ανουμερίτες στη Χώρα με εφτά αδουράκια, κι' επήραν αλάτσι κι εφορτώσα da αδουράκια κι' εστράφησα γί' ήρχουνταν. Ήπιασέ τζοι λοιπό χειμώνας και βράδν, κάτ' από 'κει στην αγίαν Ερήνη. Ήπιασέ τζοι λοιπό χειμώνας και βράδν κι' εξεφορτώσα da αδουράκια, μα 'πεινούσα, χωρίς φαΐ, χωρίς πιστό... Κί' ήτονε, λέει, ζωδόβολα 'κει χάμαι, και πιάνου γαι σφάζου γανένα και πάνε και βρίσκουν ένα μιτάτο¹⁴ κι' ανοίου γαι βαίνουσι μέσα και βρίσκουσι τσικάλι και νερό και ξυλόκλαδα και στήνου do κρηάς.¹⁵ Λέει "Κί' αμέ τώρ' αλάτσι; Να πάει κανένας στο Γυνίδαρο¹⁶ να ζητήξ' αλάτσι να φέρει να τα' αλατσώσωμε". Γαι φεύγει ένας και πάει στο Γυνίδαρο, κι' ώσπου να στραφεί νάρθ' εσκέφτησα bώς είχαν αλάτσι φορτωμένο κι' οι εφτά.¹⁷

Εφάαν, ήπιασιν, εκοιμήθησα γί' εσηκώθησα daχυτέρου¹⁸ κι' εφύασι. Οδεν επεργνούσα στο Γαδή,¹⁹ λέει "Καλέ να πααίνωμεν οι ζαβήδες²⁰ στη Χώρα να παίρνωμεν αλάτσι! Να σπείρωμε να κάμωμε".

Εσπείρασι λοιπό δυο φορτώματ' αλάτσι κι' εφύα γί' εφήκα do 'κει σε κανένα χωράφι. Μα ήρθασι να το θερίσουνι γαι δεν εβρήκα δίστα. Λέει "Εθερίσασί μας το".

Φεύγου γαι πάνε στου Χαϊνού²¹ και π' γαι πέφτουνσιν απού κάτω στο βλάτανο. Εκεί θωρούν ένα βράτσο κι' ήκανε σύνεργο.²² Λέει "Βρε να μη βαστούμε σιδερικά να τονε κόψωμε!". Ένας λοιπό από όλοι τωνε λέει πως εκείνος ξέρει μια μηχανή²³ να τονε κόψουνε. Λέει "Μα είδα μηχανή είν' ευτή;" τον ερωτήξαν οι άλλοι. Λέει "Ένας θα κρεμαστ' απάνω στο βράτσο, κι' ύστερα ο άλλος στα ποδάρια του πρώτου, κι' ο άλλος, κι' ο άλλος ύστερα, και θα σπάσει ο βράτσος". Επιάσασι λοιπό κι' εκρεμάστησαν οι έξε. Κι' εκουράστηκεν ο πρώτος και μολέρνει²⁴ το βράτσο να φτύσει μες στα χέρια του, και γρεμνούν οι άλλοι και πάνε μες σ' ένα βάτο πούτον' απού κάτω,²⁵ και δεν εφάνηκε η φανιά τ'ξη φανιάς τωνε.²⁶

Φεύγει λοιπό ο ένας πο' τόμεινε, γαι πάει στη Γεραμωτή²⁷ και φέρνει σπέρτα και βάνει του βάτου φωτιά, ιατί δεν εβόρειε να τσοι βγάλει αλλοιώτικα, με ιδέα να καεί ο βάτος, νάβγουν όξω 'κείνοι.

Εκάηκε λοιπό ο βάτος κι' εκάησα μαζί του κι' εκείνοι. Εκάησα da 'ενομούστακά²⁸ δωνε κι' ήτονε σα τ'ξιγρωμένοι.²⁹ Είδε τ'σοι λοιπό 'κείνος κι' εθάρρειε πως ελούσι.³⁰ Λέει "Μουρ' ελάστε da,³¹ βγάτ' όξω και μη μου ελάτε". Αλλά 'κείνοι, πού να κουνήσει κανένας! (χ/φο 561 του Ι.Λ.Ν.Ε., σσ. 26-29).

Και οι δύο επόμενες διηγήσεις αναφέρονται στην κουταμάρα. Στην πρώτη ιστορία "δράστης" είναι ένας πρωτάρης, κουτός ψαράς ή ένας Χιώτης,³² όπως αναφέρει στις υποσημειώσεις της η Ζευγώλη. Είναι γνωστά τα χιώτικα ανέκδοτα. "Ο ρόλος των (αρχαίων) Αβδηριτών έχει πέσει στα νεώτερα χρόνια (...) στους Χιώτες! (...)."³³ Στη δεύτερη μια ανόητη γυναίκα, η οποία, όταν μια σκύλα της ακρωτηριάζει το παιδί, εκείνη αρκείται να της απευθύνει υποτιμητικούς χαρακτηρισμούς :

Καμμιά βολά ήτονε δυο ψαράδες κι' εψαρέβγανε κι' είδεν ο ένας πούτονε πρωταργιάρης και ζαβός, μες στη θάλασσα το ποδάρι του, κι' εθάρρειε πως είναι ψάρι κι' εκαμάκιασέ το. Κι' επόνεσε, λέει, κι' ερώτηξε τον άλλο:

- Αμα γαμακιάσεις ψάρι, τρέμει καρδιά; πονεί ποδάρι;³⁴

- Ου,ου,ου ... είπεν ο άλλος.

Λέει,

- Καλά βαστώ ταδεμή.³⁵ (χ/φο 561 του Ι.Λ.Ν.Ε., σ. 36).

Καμμιά 'νναίκα, λέει, 'λειπε βούδετα,³⁶ κι' είχε το παιδί, τ'ξη μες στη γούνια κι' εδιάηκε μια σκύλα κι' ήφαι το χεράκι του.

Το βράδυ πούρθεν ο άδρας τ'σ' α' τη δουλειά τούπε πως "Ηβγηκα 'ξω κι' ήρθε μια σκύλα κι' ήφαι το χεράκι του παιδιού. Μα δε την απούρίστηκα"³⁷ da κι' εώ, μόνου τ'σ' είπα τάχε γαι τα δεν είχε".³⁸

Λέει "Μα σαν είδα τ'σ' είπες;". Λέει "Είπα τηνε, λέει, τεσσαροπόδα, είπα τηνε μακρονόρα, κλινάφτα,³⁹ ασκημομούρα...". Κι' ήπιασέ τηνε, λέ', άδρας τση κι' εσοκώτωσέ⁴⁰ τηνε ώσπο' σάλεβε da χεροπόδαρά τ'ξη.⁴¹ Λέ' "Έτσά τ'σ' είπες; Να!". (χ/φο 503, του Ι.Λ.Ν.Ε., σ. 433).

Η κουταμάρα (ακόμα μια φορά) γίνεται αιτία για να πάρει η ιστορία τραγική διάσταση: οι τσεβδές (ψευδές) θυγατέρες δεν ακούνε τη συμβουλή της μάνας τους και αρχίζουν να μιλούν παρόντος του υποψηφίου γαμπρού, με αποτέλεσμα να γίνει αυτός “ανεφταόρατος”.⁴² Κατά τον Μ. Μερακλή στην πολύ γνωστή αυτή διήγηση (ΑΤ 1457) “... μ’ ένα άλλο κοίταγμα θα μπορούσε κανείς να πει ότι δεν είναι (...) η κουταμάρα το κίνητρο, αλλά η ακατάσχετη, σε κρίσιμες μάλιστα στιγμές, και ακατανίκητη ορμή για ανακοίνωση. Έτσι η τραγική διάσταση κερδίζει στην ιστορία αυτή σοβαρότερη θέση”.⁴³ Ας προσέξουμε και πάλι πως η κουταμάρα είναι “προτέρημα” άλλων:

Καμιά βολά ήτونه, λέει, μια ’νναίκα στη Γρήτη, κί είχε δρεις θυατέρες, κί ήτونه τσεβδές. Κί επρόκουδανε να παδρευτεί η μεγάλη, κί ήθελε να πάει στο σπίτ’ αγαπητικός. Κί είπε δων η μάνα δωνε να μη βάει να μιλήσουνε να των ακούσει.

Εμαερέβγανε λοιπό και κάνει η μεγάλη:

- Αλαφούτα το θικάλι.⁴⁴

Κί είπε γί άλλη: - Δε θούπε η μάνα ώπα,⁴⁵

Κί είπε γί η τρίτη:

- Μηδέ μιά, μηδέ αώ, μηδ’ άδα ’νέβω να παδεφτώ.⁴⁶

Εμιλήσασι λοιπό κί οι τρεις και στήνεται⁴⁷ κί αμουνρούζος⁴⁸ ότι κί ήκουσέ δωνε και φεύγει. Και μητ’ εξαναπέρασεν από ’κει. (χ/φο 503 του Ι.Α.Ν.Ε., σ. 380).

Η γυναίκα της παρακάτω διηγήσεως παίρνει εκδίκηση από τον άνδρα της για ό,τι υφίσταται καθημερινά απ’ τη βίαιη και αλλοπρόσαλλη συμπεριφορά του. Δεν τον εκδικείται όμως με την απιστία (όπως συνήθως συμβαίνει στις διηγήσεις του ΑΤ), αλλά με την υπομονή, την εγκρατέρηση και με κάποια δόση εξυπνάδας και τύχης, και τελικά τον εκθέτει, τον γελοιοποιεί στη συνείδησή μας (ΑΤ 1408 Β). Όπως και σε προηγούμενη διήγηση το “οικογενειακό ειδύλλιο” καταρρακώνεται με την απότομη προσγείωση που πραγματοποιεί η ευτράπελη διήγηση στον κόσμο της καθημερινότητας. Ακόμη και αν πρέπει δεχθούμε πως αυτή εμπεριέχει ένα ποσοστό υπερβολής (σουστατικό στοιχείο της σάτιρας, αυτό τη δημιουργεί), παρατηρούμε πως σε εποχές που επικρατούσε ακόμη η αστική ειδυλλιακή ηθογραφία και η γλυκανάλατη αντιμετώπιση των ανθρωπίνων σχέσεων, ο λαϊκός άνθρωπος προτιμά “να πει τα πράγματα με τ’ όνομά τους”, φτιάχνοντας και αντιτείνοντας στον “μύθο” των αστών τον δικό του “αντιμύθο”.⁴⁹

Μια βολά ήτον’ ένας μεθύστακας κί επάαινε βάδα μεθυσμένος στο σπίτι δου, κί όλον αφορμή ήβρισκε γί εσκότωνε δη ’νναίκα δου. Τη μια δε δούρεσε δο φαί, την άλλη δεν ήτونه έτοιμο, την άλλη ’τونه το τραπέζ’ αβάλητο,⁵⁰ την άλλη δε δόθελε βαλημένο... Κί όλο ετσά λοιπό.

Η κακομοίρα πια η ’νναίκα δου δεν ήξερεν είδα να κάνει ια να ταρέσει. Κανένα μεσημέρι, λέ’, ήστρωνε δο τραπέζι και την ώρα που το ’τοίμαζε δ’ ακούει και χτυπά στη βόρτα, και τρέχει λοιπό και τ’ ανοίει μάνι – μάνι⁵¹ ια να μη γακιώσει.⁵² Ωσπου να

στραφεί όμως μέσα, 'τον⁵³ ανεβασμένη μιαν όρνιθα κι' ήκαμε μια γουτσουλιά 'πάνω στο τραπέζι. Δεν ήξερε λοιπό η κακομοίρα πως να κάμει, εστέκουδα γι' εκείνος κοδά, και πιάνει ένα βιάτο και το βάνει απάνω.

Ο άδρας λοιπό ήπιασε γι' εξεσκέπαζεν ένα-ένα βιάτο, λέει "Δε do θέλω 'τούτο", λέει "Ποιος σούπε να μαερέψεις από 'φτό;", λέει "Κρύο 'ναι 'τούτο", λέει "ετούτο δε μ' αρέσει"...

Λέει "Καλέ κι' αμ' είδα 'θελες να σόχω στο τραπέζι;"

Λέει "Σκατά".

Σηκώνει λοιπό κι' εκείνη το πιάτο που 'τονε η κουτσουλιά 'που κάτω και του λέει "Ια 'δε, έχω και σκατά".

Εκείνος πια δεν emίλησε, ιατί δεν εβόριε να πει τίποτα. (χ/φο 561 του Ι.Α.Ν.Ε., σσ. 21-22).⁵⁴

"Ακόμη δεν done 'δαμενε, Γιάννη τονε βγάλαμενε" λένε στο Γλινάδο Νάξου τη γνωστή παροιμία.⁵⁵ Το νόημά της μάς θυμίζει η παρακάτω διήγηση, δηλωτική επί πλέον των συζυγικών και συγγενικών σχέσεων, που και εδώ απομυθοποιούνται: ο σύζυγος δεν θέλει να ακούσει καν για τα πεθερικά του, δεν θέλει να τους πάει η γυναίκα του ούτε μια κουταλιά γάλα! Το κωμικό (αλλά και τραγικό συνάμα) είναι ότι η επώδυνη για το ζευγάρι τελική έκβαση στηρίζεται σε υπόθεση, η οποία γίνεται αιτία να χαθεί το πολυτιμότεο γι' αυτούς λάδι. Η κουταμάρα είναι δηλαδή και πάλι παρούσα! (ΑΤ 1430).

Μια βολά, λέ', ήτονε κανένας άθρωπος κι' ήβρεν εκεί πο' πάαινε γαμμιάν ημέρα, 'να γουδούνι. Μήτε καλά να τόβρει λοιπό ήβαλε στο νου του να βοσκήσει.⁵⁶ Το' φαίνουδανε πλια το μόνο εύκολο.

Ήκατσε λοιπό κι' εστοχάζουδανε τα διάφορα τζη μάδρας, κι' edιάηκε δρεχάτος κι' είπε da τση 'νναίκας του. Λέει: "Αυτό κι' αυτό, κι' ήβρηκα 'να γουδούνι και θα βοσκήσω. Για 'ε, τώρα θα πάω να παραγειλω τρεβόλια⁵⁷ και τομίσκια⁵⁸ ια το τυροκομιό.

Εκείνη πάλι, πιο ζαβή, του κάνει πως ένα μεγάλο δρεβόλι να παραγειλεις, που θα πααίνω τω 'ονιώ μου⁵⁹ τη μυζήρθα⁶⁰ μέσα.

Αρπά κι' εκείνος μιαν αξίνη πούτον' εκεί χάμαι, και τινάζει μια 'νού πιθαριού⁶¹ με το λάδι πούχενε, κι' ήσυρε βοταμό πια το λάδ' ⁶² εκεί χάμαι. Και λέει τση, λέει: "Για 'ε μωρή,⁶³ ετσά ια δε να χυθεί το αίμα μου,⁶⁴ κι' α' δωνε πας ποτές μια γουταλιά γάλα". (χ/φο 561 του Ι.Α.Ν.Ε., σσ. 45-46).

Οι σχέσεις πεθεράς-νύφης στο γενικότερο σχήμα της παράδοσής μας (και όχι μόνον) είναι λίγο-πολύ γνωστές.⁶⁵ η πρώτη είναι ένα ισχυρότατο πρόσωπο, που, μέσα σε μια ανδροκρατική οικογένεια, καταπιέζει και υποδουλώνει τη νύφη, της διασαλεύει την ηρεμία του σπιτιού με τις αυταρχικές της ιδιοτροπίες κ.λπ. Αυτήν την εικόνα της μάς δίνουν και οι πάμπολλες ευτράπελες διηγήσεις του διεθνούς καταλόγου ΑΤ, φτιαγμένες όπως φαίνεται από λαϊκές αφηγήτριες-πεθερές, που δεν επιθυμούσαν με

κανένα τρόπο τη διακωμώδηση και το διασυρμό τους μέσα από τις σατιρικές διηγήσεις των νυμφών τους. Γιατί υπάρχουν και περιπτώσεις που η πεθερά γίνεται αντικείμενο κακοποιήσεως από τις νύφες της (οι ελληνικές καταγραφές αυτού του μοτίβου είναι πολλές, ο Μέγας εφοδίασε την παραλλαγή με τον αριθμό *1455A).⁶⁶ Είναι οφθαλμοφανές ότι οι ταλαιπωρημένες στην καθημερινή πραγματικότητα νύφες "παίρνουν πίσω το αίμα τους".

Στη διήγηση που ακολουθεί η κυριαρχία της πεθεράς επί των νυφών της διαφαίνεται από τα παρατσούκλια που προσάπτει σε κάθε μια, δείγμα εγωισμού, φθόνου, υπεροψίας, ή καταφρονήσεως προς ό,τι περισσότερο φοβάται (τη νύφη της). Άρα, το πνεύμα της διήγησης είναι "ευνοϊκό" για την πεθερά, αποκαθιστά δηλ. και εναρμονίζει την ουτοπία του φανταστικού της διήγησης με την πραγματικότητα της καθημερινότητας Αξιοπαρατήρητες "αρετές" των πεθερών προβάλλουν εδώ επίσης η εξυπνάδα και το ετοιμόλογο του χαρακτήρα τους :

Μια βολά ήτονε, λέει, μια 'νναίκα κι' είχε πεδέξε 'οί. Κι' όσον επαδρέβγουνταν ένας-ένας ήβγανε τη 'νναίκα του παρατσούκλι. Οδεν επαδρέφτηκε λοιπό ο μικρός την ήπιασε γαι τ' είπε νάχει το νου τ'ξη να μη βγάλει παρατσούκλι τη 'νναίκα του, ιατί θα τη κόψει τη γεφαλή τ'ξη. Λέει "Εώ, λέει, παιδί μου 'θελε να βγάλω τη 'νναίκα σου παρατσούκλι; η 'ειτονιά τη λέει Κοκκινόκωλο". Κι' ήβγαλέ τ'ξ' εκεί σατά " το παρατσούκλι. (χ/φο 561 του Ι.Α.Ν.Ε., σ. 122).

Οι τύποι του καταλόγου ΑΤ που περιλαμβάνονται στους αριθμούς 1875-1999 αναφέρονται σε "αγώνες ψευδολογίας".⁶⁸ Δύο άτομα δηλαδή διαγωνίζονται σε αγώνα για το ποιος θα πει τα μεγαλύτερα και περισσότερα ψέμματα, με έπαθλο κάτι διαφορετικό κάθε φορά. Σημειωτέον ότι "εδώ, το ψέμα δεν είναι ένα μέσο για την επίτευξη ενός στόχου, αλλά αποκτά αυτονομία ως περιεχόμενο αυτού του είδους των παραμυθιών".⁶⁹ Ξεχωριστή θέση έχουν οι αγώνες μεταξύ μυλωνάδων και χωρικών.⁷⁰ Γιατί άραγε οι μυλωνάδες να κατέχουν αυτήν την "προνομιακή" θέση; Ο μυλωνάς είχε παλαιότερα τη φήμη απατεωνίσκου στις μικρές κοινωνίες των χωριών, άρα θεωρούνταν και επιρρεπής προς το ψέμα. Ζώντας μόνος του συνήθως, μακριά από την οικογένειά του, εκτειθειμένος στον καθημερινό κίνδυνο των ληστών, και πολλές φορές κατηγορημένος για κλοπές στο ζύγισμα ή για αλλαγές στο αλεσμένο φορτίο, απέκτησε αυτήν την κακή φήμη.⁷¹ Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι στις σχετικές ευτράπελες διηγήσεις έχει τον πρώτο λόγο. Το ξεχωριστό στην παρακάτω διήγηση είναι πως η ταυτότητα του ενός τουλάχιστον από τους δύο "αντιπάλους" είναι γνωστή, άρα και η κάπως απώτερη προφορική πηγή της :

Μια βολά, έχ' ακουστά, πως edιάηκε ο Εροδοσταυράκης στα Χάλαδρα⁷² ναλέσει, κι' εβάλα δ' άλεσμα πάνω ναλεστεί κι' εκάτσα γί' εκουβεδιάζασι με το μυλωνά. Την ημέρα δεν είχε νουβέτι⁷³ κι' επόμεινε do βράδ' εκεί. Μεσ στα πολλά, λέ', είπανε να βάλουνε στοίχημα ο ποιος θα πει πιο μεγάλη βαρομιά⁷⁴ και τη bio καλή.

Εβάλανε λοιπό στοίχημα ότινος είναι πιο μεγάλη και πιο καλή η ψευτιά πούθελε να πει - γιατί ψευτιά ήθελε νάναι η παροιμία - να κερδίζει τάλεσμα. Αν ήλεεν ο μυλωνάς τη βιο μεγάλη, 'θελε να φύ' αζεφόρτωτος⁷⁵ ο Εροδής. Αν δην ήλεε βάλι ο Εροδής ήθελε να φέρει το φόρτωμα 'κείνο στο χωριό και να στραφεί να ξαναφορτώσει.

Εδώκασι λοιπό χέρι,⁷⁶ λέει "Πέ εσύ πρώτος", λέει "Όχι, πέ 'σύ". Τέλος πάδω λοιπό ήρχεψεν ο μυλωνάς λέει. "Μια βολά είχαμεν ένα γολοκυθι κι' εκόψαμε δο, κι' ήβαλα μες στη φούχτα μου δυο-τρεις κολοκυθιές⁷⁷ κι' ήτρωά τσοι. Εδιάηκα λοιπό να σάσω τα νερά⁷⁸ κι' ήπεσέ μου μια γολοκυθιά μες στον αωό⁷⁹(...) κι' ήβγεν εκεί μια γολοκυθιά, κι' ήβρεν λιπότ⁸⁰ εκεί κι' εθράφηκε, γί' ετράβηξε γί' εδιάηκε στο βάνερμο (α' τα Χάλαδρα ως το βάνερμο⁸¹ ναι βάρεμου⁸² οχτώ ώρες μακρυνά).⁸³ Ηκαμε λοιπό τρία κολοκυθια. Οι βαρδάνηδοι⁸⁴ πούτον εκεί, εμάθανε πως είναι δικιά μου η κολοκυθιά και μό' μηνύσανε να πάω να πάρω τα κολοκυθια. Κί' επειδής ήτον' αλάργο',⁸⁵ σκέφτηκα κι' ήπηρα 'να μανάρι⁸⁶ κι' ανέβηκ' απάνω στον αωό κι' ήκοψα τη ρίζα τζη κολοκυθιάς, κι' εδύχα γαι δυο νομάτ' επά, κι' ήρθα γί' εβοηθήσασί με κι' ετραβήξαμέ δηνε κι' εφέραμέν δην επά κι' ήκοψα τα κολοκυθια, κι' ήβαλά τ' απάνω στη γαμινάδα, ια 'δέ τα, α' δε μού πιστέβεις". Κί' ήδειξέ δου, λέει, τρία κολοκυθια πούχεν εκεί.

Ε, ετέλειωσεν η παροιμία του μυλωνά. Λέει "Ετέλειωσεν η παροιμία σου;". Λέει "Ναι, μόν' αρχίνηξε τώρα του λόου σου τη δική σου".

Αρχέβγει λοιπό ο Εροδής, λέει "Εμείς πάλι είχαμεν όξω στον Αφικλή⁸⁷ μέλισσες κι' εδιάηκα μιαν ημέρα να τσοι 'δω, και παρατηρώ κι' ήλειπέ μας μια μέλισσα, μα όχι ένα υψέλι, ένα βαβούνι.⁸⁸ Και στρέφομαι και πάω στο χωριό και καβαλικέβγω 'να βετεινό πούχαμε, γαι πάω στο Ζα⁸⁹ κι' αγναδιάζ' ⁹⁰από 'πά κι' από 'κει, και θωρώ τη μέλισσα κι' είχε δην ένας στη βάρο⁹¹ κι' ήκανε ζευγάρι.⁹² Και δώνω φτερά του πετεινού και πλακώνω στη βάρο και κόβω τα ζευλοράματα,⁹³ κι' εκόδεβγε να σκοτωθούμε γαι με το βαριανό. Και παίρνω τη μέλισσα και καβαλικέβγω πάλι το βετεινό και τραβώ, και μια και δυο και πάω στον Αφικλή και βάνω τη μέλισσα στο υψέλι τζη.

Απού τη βολλή γαβάλα όμως εφουσκαλίρθιασεν⁹⁴ η ράχη δου πετεινού και δεν ήξερα είδα να του κάμω να ιάνει.⁹⁵ Ερώτουν α' τη μια, α' την άλλη είδα να του κάμω, κι' είπασί μου να πιάσω 'να γαρύδι, να τρυπήσω με τη μύτη δου καρυδιού τη φούσκα, νάβγει το νερό πούτανε μέσα, να 'νεί καλά ο καμένος ο πετεινός. Πιάνω λοιπό το καρύδι και κάνω 'τσα να τρυπήσω τη φούσκα και φεύγει μου το καρύδι και πάει μέσα.

Επόμεινε λοιπό μέσα το καρύδι κι' ήιανεν ο πετεινός, κι' ήνοιξε δο καρύδι μες στη ράχη δου πετεινού και μετα χρόνοι είνηκε μια γαρυδιά⁹⁶ φόβος και τρόμος. Είηη δόσ' αφηλή, που δεν εβορούμα νανεβαίνωμε να τη ραβδίζωμε,⁹⁷ γί' επααίναμεν εμείς τα κοπέλια κι' επετροβολούσαμε δα καρύδια κι' επομείναν οι πέτρες απάνω στη γαρυδιά κι' είνην ένα δώμα πλια.

Με τη βολυκαιριά 'σώθηκαν⁹⁸ οι πέτρες εκεί χάμαι, κι' επαίρνανε τζοι βώλοι το χώμα κι' ερρίχταμέ τζοι κι' ήρχονδανε κάτω τα καρύδια, κι' ήπιασε δο χώμ' απού πάν' απού τσοι πέτρες⁹⁹ κι' είνην ένα χωράφι. Εδιάηκα λοιπό με τον αφέδη μου¹⁰⁰ κι' εκουβαλήσαμε βέτρες κι' επατήσαμε τζ' ¹⁰¹απάνω στη γαρυδιά κι' εϋροτραφικιάσαμε¹⁰² δο χωράφι κι' ηκάμαμεν ένα βορόβλι.¹⁰³

Οδεν ήρθεν ο καιρός τση σποράς, λέει "Να πάμε να σπείρωμε δο προβόλι". Πάμε

λοιπό και σπέρνομέ *do* έννημα.¹⁰⁴ Είνηκε λοιπό το έννημα πρώτης γραμμής.¹⁰⁵ *Oden* ήρθε *do* θέρος *edιάhma* να το θερίσωμε *γι* ήτον' ένας λαός¹⁰⁶ μέσα, *κί* εβάστου *do* δραπάνι¹⁰⁷ στο χέρι μου και υρίζω και ξαπολέρων¹⁰⁸ του λαού μια, και, όρτου - όρτου,¹⁰⁹ πάει η ρίζα *dou* δραπανιού και καθίζει μες στο γώλο *dou* λαού. *Κί* ήτρεχεν ο λαός από 'πα, *κί* ήτρεχεν ο λαός από 'κει, και δεν εβόρει νάβγει όξω, και θερίζει όλο *do* προβόλι με το τρεχιό.¹¹⁰ *Κί* ήστέκουμου με τον αφέδη μου *κί* ήξανόιαμε¹¹¹ *done* *κί* εελούμα.¹¹²

Ode *do* 'ποθέρισε,¹¹³ *διάνομε* και το μαζώνομε *gai* το κάνομε δεμάθια και κρεμονούμε *do* και πάει κάτω, και κατεβαίνομε *γι* εμείς και κουβαλούμε το *σ* έναν αλώνι *κί* αλωνέβγομέ *do*, *κί* είναι από 'κείνο *do* έννημα 'τούτο βούφερα ναλέσω". Λέει "Ηχασα, Εροδή, κάνει ο μυλωνάς.

Κί ήπηρε λοιπό ο Εροδής ταχιά-ταχιά το 'άδαρο¹¹⁴ φορτωμένο με το δικό *d'* αλεύρι, *κί* έρχεται στο χωριό και στρέφετ' αβρός-απίσω και πάει και ξαναφορτώνει τονε με *τ* αλεύρι *dou* στοιχημάτου.¹¹⁵ (χ/φο 561 του Ι.Α.Ν.Ε., σσ. 123-129).

Από την παρακάτω διήγηση θα μείνω για λίγο στην παπαδιά, ένα από τα συχνότατα πρόσωπα των ευτραπέλων διηγήσεων, αφού η ερωτική συμπεριφορά της *σ* αυτές κάθε άλλο παρά κόσμια είναι, ασχέτως αν πολλές φορές η άνομη ζωή της αποκαλύπτεται, με επακόλουθο την τιμωρία της. Εδώ, προκειμένου να κερδίσει το στοίχημα και το δακτυλίδι, επιτυγχάνει (με τη θεότρελλη και σατανική επινόσή της) έναν πλήρη εξευτελισμό του "αγαθού" (με την έννοια του κακομοίρη, όπως εμείς οι Ναξιώτες το λέμε) παπά. Η κουταμάρα πλέον περνάει στον άνδρα, τέτοιου μάλιστα μεγέθους, που ο σατιριζόμενος, σε ακραία περίπτωση ευήθειας (επιτείνεται βέβαια μετά από ένα δυνατό μεθύσι), δεν αναγνωρίζει τον εαυτό του, αρχίζει να ρωτά τους άλλους αν είναι ο εαυτός του.¹¹⁶

Αξιοπαρατήρητα είναι επί πλέον τα εξής: η "αρχή της τριαδικότητας":¹¹⁷ γίνονται τρία ρεζιλίκια *eis* βάρος των ανδρών, το τρίτο είναι το καλύτερο, και ότι τα θέματά τους είναι παραλλαγές αντιστοίχων του διεθνούς καταλόγου ΑΤ :

Μια βολά ήτο *δρεις* ειτόνισσες: μια βαπαδιά, μια χασάπισσα και μια φραγοράφτισσα. *Κί* εφώναξε λοιπό η μια *τς* αλλονής να πάσι στο νερό - καληώρα, *sa* *bou* φωνάζουν επά.¹¹⁸

Εκεί πό' πααίνασι λοιπό βρήκαν ένα δακτυλίδι. Ετσακώθησα λοιπό η ποια θα το πάρει. Λέει "Εώ τόβρηκα". Λέει "Οχι, εώ τόβρηκα". Λέει "Εώ ήθελε να τόβρω". Εφιλονικούσα λοιπό *κί* εσυφωνήσαν ύστερα να κάμουνσι *δρία* ρεζιλίκια των αδρώς τωνε, *κί* ότινος είναι πιο προσβλητικό το ρεζιλίκι, εκείνη να παίρνει το δακτυλίδι.¹¹⁹

Ε, είπε λοιπό η φραγοράφτισσα να το κάμ' εκείνη πρώτα, *κί* *edιάhke* *γι* εσυνεννοήθηκε με το *είτόνά* *τζη*, *πούχεν* ο *μαατζές*¹²⁰ *τση* μια *θυρίδα*¹²¹ μέσα, να τη βουλήσει,¹²² να κάμει τόπο να *baίνει* μες στο σπίτι *dou* ειτόνου *τζη*. Είπε λοιπό του ειτόνου *τζη* να φωνάξει το βράδυ *τ* αδρούς *τση* να πάει στο σπίτι *dou* να βεγερίσουσι,¹²³ να κάτσου καδόσην ώρα, *κί* ύστερα θα πάει *κί* εκείνη *α* τη *θυρίδα* νάβει μέσα, *κί* ότι *θωρεί* να *μη* μιλεί και να *μη* *dh* μαρτυρήσει, *ιατί* έχει στοίχημα και θέλει να το κερδίσει.

Πέβει λοιπό το βράδυ ο είτονας το παιδί *dou* *κί* *edιάhke* *γι* *είπε* *dou* φραγοράφτη

πως "Καλ' έλα, λέει, κί' ατής"¹²⁴ 'αφένδης μου στο σπίτι μας να κάτσετε να περάσει μια υχιάν ώρα".¹²⁵ Εκείνος λοιπό 'βαριότανε και δεν ήθελε να πάει. Η γυναίκα δον λοιπό, λέει "Καλέ πάινε μαθές, γιατί είναι δροπής στο 'είτονα...". Σιά-σιά¹²⁶ τον εκατάφερε γαι σηκώνεται και πάει.

Την ώρα πούβγε στη βόρτα πάει κί' εφτή μάνι-μάνι και βάνει το μάδαλο στη βόρτα και στρέφεται και πάει απού τη δρύπα πούχε γαμωμένη, και καθίζ' απάνω στο 'είτονά τζη.

Ήθηκε λοιπό ο άδρας τση μέσα κί' ετρόμαξεν. Εξάνοιέ δηνε..., δεν εμίλει. Εκεί λοιπό λέει "Ω! εξέχασα τη daβακιέρα μου στο σπίτι και πάω να τη βάρω να κάμωμε τσιγάρο", ια να πάει να 'δει αν είν' η γυναίκα δο' 'κει.

Φεύγει λοιπό 'φτός, σηκώνεται κί' εφτή μονιτάρου¹²⁷ και τρέχει και πάει πάλ' α' τη δρύπα και βαίνει μες στο σπίτι τζη. Εφτός εχτύπησε στη βόρτα. Λέει "Ποιος είναι;" του κάνει εφτή. Λέ' "Ελ' άνοιξε, μα 'ώ είμαι". Λέει "Καλέ, μα τόσ' εδά ήτον' η βίξιτά σου;" Λέει, "Τη daβακιέρα μο' 'ξέχασα κί' ήρθα να τη βάρω να κάμωμε τσιγάρο".

Ήηρε λοιπό τη daβακιέρα και βγαίνει και φεύγει και σφαλά¹²⁸ κί' εφτή και τρέχει, κί' ως που να πά' εκείνος, ήτονε καθισμένη απάνω στου ειτόνου τζη τα 'όνατα. Πάει πάλι ο άδρας τση και βαίνει μέσα και θωρεί τηγε πό' κάθοντανε απάνω στα 'όνατα του ειτόνου κι εχάδεβγέ δηνε, κί' ήπιανε τα βυζά τζη, και τσ' ήκανε βια χίλια μενιάσματα,¹²⁹ μα δεν ήβγαλεν άχνη εφτός να μιλήσει. Εκεί λοιπό αρχινά τσοι φωνές εφτή κί' εφώναξεν, εούιαζε¹³⁰ "δροπή σου, να με θωρείς να κάθωμ' απάνω στο είτονα και να με μενιάζει, και να μου κάνει εφτά που μου κάνει, και να μη μιλείς". Ετότες λοιπό 'κείνος λέει "Ία όνομα δον Θεού, σώπαινε, να μη σ' ακούσουνε, ιατί είναι δροπής". "Ου-ου-ου-ου-ου! Εώ, λέει, θα το ουιάσω στο γόσμον όλο. Δε δρέπεσαι!". Ήκανε λοιπό μεγάλη φασαρία. Εμάθα δο πια οι ειτόνοι, οι ειτόνισσες, το χωριό όλο... Εκούστη βια πως ήκαμεν η φραγοράφτισσα 'φτό δο ρεζιλίκι τ' αδρούς τση.

Επόμεινε λοιπό η χασάπισσα να κάμει το δικό τζη ρεζιλίκι το Σαββάτο βραδύ.¹³¹ Ήσφαξε λοιπό ο χασάπης όλα da κρηάτα¹³² πούχε, γαι τα 'κρέμασε στο χασαπιό ύρου-ύρου.¹³³ Και πάει η νναίκα δον και δύνεται καπετάνιος, ληστής, με φουσανέλλα, με ιαταγάνια... και πάει και βαίνει μες στο χασάπικο, λέει "Τι κρέατα έχεις;". Λέει, "Να, λέει, καπετάνιο μο', 'φτά βου θωρείς μες στο χασάπικο". Λέει "Κατέβασέ μο' 'κείνο δο κρέας". Τούδειξεν ένα γρηάς πό' κρέμουδανε στο πιο αφηλό μέρος.

Κατεβάζει το λοιπό ο χασάπης, ταξανοίει ο καπετάνιος, το ξαναξανοίει, λέει "Κόψε το, κάμε το μερίδες". Κόβγει το λοιπό ο χασάπης. 'Οτι κί' ήκοψέ δο, λέει "Α! δε μ' αρέσει. Θα μου κατεβάσεις εκείνο". Λέει "Μα καπετάνιο μου, τώρα που το κόψαμε;". Λέει "Θα κάμεις ό,τι σου λέω ή σου παίρνω το κεφάλι".

Κατεβάζει λοιπό ο χασάπης τάλλο γρηάς που τούδειχτε. Λέει "Κόψε το". Κόβγει το, κί' ότι κί' ήκοψέ δο δε τζ' ήρесе βάλι. Λέει "Θα μου κατεβάσεις άλλο". Ήκλαιε βια ο καμένος χασάπης τη μοίρα δον, λέει "Είδα θρήνος ειν' ετούτο;".¹³⁴

Ήκοψε λοιπό τρία-τέσσερα κρηάτα και δε τζ' ήρесе γανένα. Μες στα νστερνά λοιπό βγάνει το φέσι τζη και κατεβάζει τα μαλλιά τζη, λέει "Ω δροπή σου! νάμαι η 'νναίκα σου και να μη με γνωρίσεις! Ωωωω...". Λέει "Βρε μαθές σώπα, να μην ακουστ' απουπόξω, και χαλάλι ό,τι κί' αν είνηκε...". Λέει "Να σωπαίνω! Ρεζίλι θα σε κάμω...". Εσκληήριζε

λοιπό,¹³⁵ εφώναζε, γί' εμαζώχτην ο κόσμος κί' εθωρούσα da κρηάτα πετσοκομένα 'κει χάμαι, κί' εκούστη bia πως η δείνα χασάπισσα 'καμεν εφτό do ρεξιλίκι τ' αδρούς τη.

Τ' άλλο Σαββατόβραδο 'τον' η σειρά τη παπαδιάς. Το Σαββάτο λοιπό 'διάηκεν η παπαδιά κί' εόρασεν ένα γούκλο,¹³⁶ και τονε συύριζει, τονε παραεμόζει¹³⁷ και πάει τονε στο φούρνο. Ετοιμάσε γί' άλλα φαιά,¹³⁸ μεζελίκια, τραπέξι τέλος πάδω πλουσιοπάροχο, μια δαμετζάνα γρασί... Καθίζουσι λοιπό με το βαπά κί' ετρώα γί' επείνασιν ίσαμε τ' αυγές. Είτη bia ο παπάς φέσι... Τονε πιάνει πια σηκωτό και βάνει τονε στο κρεβάτι, και του κόβει τα 'νια δου,¹³⁹ τα μαλλιά δου, κί' είχε μια φορεσιά φουστανέλες έτοιμες, και βάνει του τσοι. Ταχύτερον λοιπό σηκώνεται ο κόσμος, πάσι¹⁴⁰ στην εκκλησιά, εσηβαίνα τζοι καβάνες, εξανασηβαίνασι, μήτε παπάς να φανεί, μήτε τίτια.

Φεύγει λοιπό κανένas και πάει στον παπά, λέει "Μα καλά, είδα τρέχει; Ιάδα¹⁴¹ δεν έρχετ' ο παπάς;". Σηκώνεται λοιπό η παπαδιά, ανοίει τα πορτοπαράθυρα, βαίνει ο νήλιος μέσα, λέει "Ω παπά, ω παπά, πολύ ξώρας¹⁴² είναι μόνου σήκως".

Σηκώνεται λοιπό ο παπάς απάνω, θωρεί το νήλιο ψηλοπατημένο, και πεθιέται και φεύγει, σα βούτωνα,¹⁴³ και πάει στην εκκλησιά και τραβά ίσα και πάει στ' αιοδήμα,¹⁴⁴ κί' αρχέβγει να βάλει ευλοητό.

Μονομιάς τρέχουσιν οι αθρώποι μέσα, λέει "Μαθές είδα 'σ' εσύ;"¹⁴⁵

Τ' εζάβωθε¹⁴⁶ λοιπό -και καλά da πως ήτον' ο παπάς- κί' ύστερα υριζει και θωρεί τη φουστανέλα πό' 'φόριε, λέει "Μα 'ώ είμ' ο παπάς; "Δε θάμ' εώ!". Βγαίνει λοιπό και φεύγει και σκιάζ' απάνω¹⁴⁷ κί' ερώτα α' βάν' εκεί κί' άλλοι παλληκαράδες. Είπε δου λοιπό κανένas πως πάνε δυο νομάτ' ακόμα. Λέει "Ωπου δυο κί' εώ τρεις".¹⁴⁸ Και φεύγει ο παπάς και μήτ' εξαναφάνηκεν η φανιά δου.

Εκούστηκε λοιπό και το ρεξιλίκι πούκαμεν η παπαδιά του παπά, κί' εκάμασι συμβούλιο πως εφτό ήτονε πιο μεγάλα' τη φραγοράφτισσας κί' α' τη χασάπισσας, κί' ήπηρεν η παπαδιά το δαχτυλίδι. (χ/φο 561 του Ι.Α.Ν.Ε., σσ. 263-271).

Στον αντίποδα της κουταμάρας βρίσκεται η εξυπνάδα. Σε πολλές εντράπεζες διηγήσεις οι έξυπνοι είναι τις περισσότερες φορές οι φτωχοί, και ανόητοι οι πλούσιοι (γενικώς "οι ανώτεροι"), πράγμα που αποτελεί "κοινωνική εκτροπή", κατά την παγιωμένη (από τους ισχυρούς) κοινωνική αντίληψη. Βλέπομε δηλ. την προσπάθεια του λαϊκού ανθρώπου να "εκδικηθεί" όσους καθημερινά τον πιέζουν, και - όσο κρατά μια διήγηση - "να φέρει τα πάνω, κάτω", κατά το λεγόμενο. "Η πραγματικότητα της ζωής με την απαράβατη και σκληρή νομοτέλειά της μας καταθλίβει και λαχταράμε να ζήσουμε κάποτε και δίχως αυτή: πλάθοντας μύθους...".¹⁴⁹ Στην παρακάτω ιστορία έχομε το διαλεκτικό ζεύγος "κομπάζων πλούσιος ιδιοκτήτης χωραφιού" και "μεροκαματιάρης, έξυπνος, θεριστής". Κερδισμένος βγαίνει ο δεύτερος και ο λαϊκός αφηγητής (φαίνεται η αποστροφή του προς τον "άλλο" από μια φευγαλέα ματιά στην ανάλυση του περιεχομένου του λόγου του) ευχαρισιέται γι' αυτήν την κατάληξη:

"Μια βολά, λέει, 'πηρε γανείς κανεί γί' εθερίζε δου, κί' εβράδιαξε, γαι πού να σχολάσου.¹⁵⁰ Λέει "Μα δε σχολούμε;". Λέει "Α' δε βασιλέψει του πάπου μου ο νήλιος, δε

σκολούμε". Λέει "Και ποιος είναι, λέει, του πάπου σου ο νήλιος;". Λέει "Εκείνος για 'έ", κι' ήδειξέ του το φεγάρι. Κι' εθερίζανε λοιπό ως που κι' εβασίλειψε το φεγάρι. Α! Το θεριστή τον είχε συμφωνημένο να του δώσ' ένα ζευγάρι χοιροπέτσι να πετσώσει τα παπούτσια του.

Καμμιά βολά' διάνη ο θεριστής να πάρει το μεροκάματό, κι' εσήκωνε, λέει, στη ράχη του καμμιά πόρτα. Θωρεί τονε λοιπό ο άλλος. Λέει "Κι' α' θέλει ο Θεός με τη βόρτα;".¹⁵¹ Λέει "Το πετσι ήρθα να πάρω". Λέει "Καλά, το πετσι ήρθες να πάρεις, κι' αμέ τη βόρτα είδα τη θες;". Του κάνει λοιπό κι' εκείνος, λέει "Η πόρτα τούτη 'ναι του πάπου μ' αγναροκόπος".¹⁵² Εσηκώθηκε λοιπό ο άλλος με το δινί-μανί.¹⁵³ Λέει "Πο' ξανακούστηκεν εντό νάχει ο πάπος σ' αγναροκόπο;". Λέει "Μα ο δικός σου πάπος είχε νήλιο και ο δικός μου δεν είχε αγναροκόπο;". Είδα 'χε να κάμει πια; ήδωκε το πετσι που τό' 'υρεβγε.¹⁵⁴ (χ/φο 503 του Ι.Λ.Ν.Ε., σσ. 378-379).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 Η λαϊκές ονομασίες της ευτράπελης διήγησης είναι:

-"Μισελές" (από το τουρκικό *mesel*=παράδειγμα) στον Κόσμο Θράκης (χ/φο 742, 29), "μισιές" στο Ζαγόρι Ηπείρου (χ/φο 552, 180), "μασάλ", το" και "μασέλ", το" στον Πόντο (*Αρχαίον Πόντου*, τ. 16, 1951, 118, και τ. 1, 1928, 195 αντιστοίχως), "μισελετζής" ο διηγούμενος μισελέδες (Α. Τραυλιαντώνης, "Μισελέδες", *Λαογραφία* 1, 1909, 332).

-"μουραμπάς" (από το τουρκικό *murabba*=πλατεία) στην Ήπειρο (*Ηπειρωτική Εστία* 17, 1965, 48), στα Αχυρά Στερεάς Ελλάδος (χ/φο 891, 2) και στη Βερεσιτιά Πελοποννήσου (χ/φο 791, 370), "μαραπάς" στο Ραδοβύζι Ηπείρου (χ/φο 1117, 72) και στη Γρανίτσα Στερ. Ελλάδος (χ/φο 672, 116), "μουραπάς" στην Τριχωνίδα (χ/φο 693, 50), στην Αργιθέα Θεσσαλίας (χ/φο 940, 34) και την Φθιώτιδα (χ/φο 1088, 181), κ.ά. Όλα τα προσαναφερθέντα χειρόγραφα είναι του Κέντρου Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών).

-"Μυθολογήματα" / "μύθοι" (Μ. Μερακλής, *Έντεχνος λαϊκός λόγος*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993, 214).

-"Παραμύθια", "Καληώρες" (Στάπλων Κυριακίδης, *Ελληνική Λαογραφία. Μέρος Α'. Τα μνημεία του λόγου*. Εν Αθήναις 1965³, 220).

2 Στ. Κυριακίδης, ό.π., 215.

3 K. Ranke, "Betrachtungen zum Wesen und zur Funktion des Märchens", *Studium Generale* 11 (1958), 663. Μ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία Γ' τόμος, Λαϊκή Τέχνη*. Εκδόσεις Οδυσσεύς, Αθήνα 1992, 55. Ο ίδιος, *Ευτράπελες διηγήσεις. Το κοινωνικό τους περιεχόμενο*, Αθήνα 1980, 71 (στο τελευταίο και ξενόγλωσση βιβλιογραφία, στις υποσημειώσεις του συγγραφέα, 71 κ.ε.).

4 Μ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία*, τ. 3, ό.π., σ. 55.

5 A. Aarne - St. Thompson, *The Types of the Folk-tale, a classification and Bibliography* (Finnish Folklore Communications, Nr. 184), Helsinki 1961³.

6 Ευ. Αυδίκος, *Το λαϊκό παραμύθι. Θεωρητικές προσεγγίσεις*. Εκδόσεις Οδυσσεύς, Αθήνα 1994, 86.

7 Μ. Μερακλής, *Ευτράπελες διηγήσεις*, ό.π., 8.

8 Για την πολυσυζητημένη ερμηνεία του τοπωνυμίου βλ. ενδεικτικώς: Κ. Άμαντος, "Τοπωνυμικά", *Λεξιλογραφικόν Αρχαίον* 5 (1918), 59. Μ. Φιλήντας, *Γλωσσονομία και Γλωσσολογία Ελληνική*, τ. Α', 185. Μ. Κρίστης, *Φιλολογικά Ανάλεκτα Γ'*, Εν Αθήναις 1908-1914, 281. Δ. Οικονομίδης, *Απεραθίτικα Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τ. Α', Αθήναι 1940, 9-15. Αντ. Κατσουρός, "Τοπωνύμια της Νάξου", *Ναξιακόν Αρχαίον*, τ. 7-8 (Ιούλιος-Αύγουστος 1947), 94. Ν. Κεφαλληνιάδης, *Η Απειράνθος (Ιστορία-Μνημεία-Λαογραφία)*, Αθήνα 1985, 18. Γ. Ζενγώλης, "Τλωσσικά φαινόμενα από τα ιδιώματα της Νάξου", *Milanges offerts à Octave et Melpo Merlier*, τ. 2 (1956), 2. Ι. Προμπονάς, "Το τοπωνύμιο τ' Απεράθου", *Ζας*, τ. 4 (Ιούνιος-Οκτώβριος 1994), 9 κ.ε.

9 Βλ. ενδεικτικά Στ. Βίος, "Συλλογή χιακών σκαπτικών ανεκδότων", *Λαογραφία* 6 (1917), 618. Ευ. Αυδίκος, *Το λαϊκό παραμύθι*, ό.π., 87-88. Γενικότερα, ο ενδιαφερόμενος για ευτράπελες διηγήσεις μπορεί να κοιτάξει στο ευρετήριο του ίδιου περιοδικού, στον τ. 23 (1964), στο λήμμα "ευτράπελες διηγήσεις". Ειδικότερα, στον τ. 18 (1960), την εργασία του Γ. Μέγα, "Κατάταξις των εν τη "Λαογραφία", τόμ. Α' - ΙΘ' (1909-1960), περιεχομένων μύθων, παραμυθιών και ευτράπελων διηγήσεων κατά το σύστημα Αarne-Thompson FFC.74", 569 κ.ε., και στον τ. 21 (1963-64), 491 κ.ε. την εργασία του ίδιου, "Πίνακες μύθων, παραμυθιών και ευτράπελων διηγήσεων περιεχομένων εις ελληνικά λαογραφικά περιοδικά (συμβολή εις τον διεθνή κατάλογον τύπων)". Μπορεί επίσης να ενημερωθεί στις συγκεντρωτικές βιβλιογραφίες της Επετηρίδας του Λαογραφικού Αρχαίου της Ακαδημίας Αθηνών (Ε.Λ.Α.) τ. 5 (1950), 213-215 και 255, τ. 8 (1956), 245-252, τ. 9/10 (1958), 265-273, τ. 11/12 (1960), 368-370, τ. 15/16 (1964), 148-151, τ. 17 (1965), 142-143, τ. 18/19 (1967), 150-151, τ. 20/21 (1969), 281, τ. 22 (1973), 195, τ. 24 (1977), 130-131, τ. 23 (1976), 157-158, τ. 25 (1981-84), 490 κ.ε., και τ. 26/27 (1990), 483-486. (Μετά τον 18ο τόμο η Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχαίου μετωνομάσθηκε "Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας" της Ακαδημίας Αθηνών (Ε.Κ.Ε.Ε.Α).

10 Βλ. Περικλής Ζερλέντης, "Ναξίων εθνικά", *Αθηνα* 28 (1916), 20-21.

11 Στ. Κυριακίδης, ό.π., 216-217. Δ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*. Έκδοση Μορφωτικού

- Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985³, 136. Στ. Ήμελλος, *Σημειώσεις Ελληνικής Λαογραφίας. Ιστορικά και μεθοδολογικά θέματα I*, Αθήνα 1985, 30. Μ. Βαρβούνης, *Εξελιξείς και μετασχηματισμοί στον Ελληνικό παραδοσιακό πολιτισμό*. Εκδόσεις Fragmenta, Θεσ/κη 1995, 91.
- 12 Μια φορά. Για το απεραθίτικο γλωσσικό ιδίωμα βλ. (γενικά) Δ. Οικονομίδης, "Περί του γλωσσικού ιδιώματος Απεράθου Νάξου", *Αθηνά* 56 (1952), 215-273, όπου και πλουσιωτάτη βιβλιογραφία. Βλ. επίσης τα υπ' αριθμ. 440, 447, 486, 503, 508, 515, 523, 548, 556, 561, 571, 600, 840α, 840β, 1192, 1209 χειρόγραφα της Διαλεχτής Ζευγώλη - Γλέζου, αποκείμενα στο Κέντρο Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών, και τη μελέτη του Γ. Ζευγώλη, "Γλωσσικά φαινόμενα από τα ιδιώματα της Νάξου", *Milanges offerts à Octave et Melpo Merlier*, τ. 2 (1956), 1-19 (6-25).
- 13 Αρχαιοελληνικό εδιάβησαν. Πήγανε.
- 14 Στο Γλινάδο Νάξου ο μητάτος = ο σταβλος. Βλ. για τη λέξη Γ. Κόλιας, "Περί μητάτου", *Αθηνά* 51 (1941), 129 κ.ε.
- 15 Βάζουν το κρέας στη φωτιά.
- 16 Χωριό της Νάξου.
- 17 Ανάλογες διηγήσεις βλ. Δ. Λουκάτος, *Νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα*, Αθήναι 1957, 305 και Ν. Λάσκαρης, "Περιπατήματα χωριών", *Λαογραφία* 8 (1921-25), 561, 6. Ο γενικός τύπος είναι ΑΤ *1200 Β και ΑΤ 1330. (Εφεξής ο αστερίσκος αριστερά του αριθμού δηλοί τύπο που προσετέθη στον διεθνή κατάλογο Aarne-Thompson από τον Γ. Μέγα).
- 18 Το πρωί.
- 19 Τοπωνύμιο στην περιοχή της Απειράνθου.
- 20 Οι ζαβοί, οι ανόητοι.
- 21 Τοπωνύμιο της Απειράνθου, μέρος ευρύτερης περιοχής που λέγεται "Στου Παπλιαρή".
- 22 Ήταν κατάλληλο για να φτιάξουν ένα ξύλινο αλέτρι.
- 23 Αξιοπρόσθετη η αρχαιοελληνική σημασία της. Ευφυής επινόα, μέσον, τρόπος.
- 24 Αφήνει. Ιταλικό ammolare.
- 25 Βλ. ανάλογη διήγηση στον Δ. Λουκάτο, *Νεοελληνικά...*, ό.π., 307. Πρβλ. και ΑΤ 1240 και 1241.
- 26 Εξαφανίστηκαν, χάθηκαν δηλ. μέσα στα βάτα.
- 27 Χωριό της Νάξου.
- 28 Τα γένεια και τα μουστάκια.
- 29 Συνοφρωμένοι, με πρόσωπο που κάνει γκριμάτσες. Βλ. Στεφ. Ξανθουδίδης, "Γλωσσικά επιλογαί", *Λεξικογραφικόν Αρχεῖον της Μέσης και Νέας Ελληνικής*, τ. 5, Εν Αθήναις 1918, 105 κ.ε. Στ. Κατσουλέας, "Γύρω από το επώνυμο Ζύγρας", *Ονόματα* 7 (1982), 36 κ.ε. Χρ. Παπαχριστοδούλου, "Ζυγρός, Ζυγρόχαιτη, Ζύγρα, Τζύγρα ή τζυγκρίν, τα Ζυγρά", *Ονόματα* 10 (1986), 166 κ.ε.
- 30 Νόμισε πως γελούν.
- 31 Μωρ' ελάτε λουπόν!
- 32 Χιώτες είναι οι "δράστες" και κατά τον Η. Herping, "Einige neugriechische Schwödnke", *Λαογραφία* 7 (1923), 309. Πρβλ. Μ. Μερακλής, *Ευτράπελες διηγήσεις*, ό.π., 90, σημ. 37. Ενδεικτικά αναφέρω πως τη θέση των αρχαίων Αβδηριτών έχουν πάρει τα παλαιότερα χρόνια οι Χιώτες κυρίως, και αυτών σήμερα οι Πόντιοί...
- 33 Η. Herping, ό.π., 309.
- 34 Αφού δηλ. ο τρόμος της καρδιάς και ο πόνος του ποδιού είναι σημάδι ότι κάποιος καμακώνει ψάρι, επομένως έχω καμακώσει ένα.
- 35 Έχω καμακώσει ένα λουπόν. 30. Λουπόν. Ο γενικός τύπος αυτής της ιστορίας είναι ΑΤ *1312Α. Βλ. ανάλογες ιστορίες Δ. Λουκάτος, *Νεοελληνικά...*, ό.π., σ. 307, και Στ. Βίος, "Σύλλογὴ χιακῶν σκωπτικῶν ανεκδότων", *Λαογραφία* 4 (1913-14), 488, 46.
- 36 Έλειπε απ' το σπίτι κι είχε πάει κάπου.
- 37 Δεν τη σεβάστηκα.
- 38 Της είπα κι' εκείνα που είχε κι' εκείνα που δεν είχε, την έβρισε δηλαδή.
- 39 Την είπα τετράποδη, μακρυνούρα (=με μεγάλη ουρά), και με πεσμένα αντιά (κλίνω + ους).
- 40 Την έδειρε άγρια.
- 41 Μέχρι σημείου που να μπορεί να κινήσει τα χεροπόδαρά της.

- 42 Παρόμοια διήγηση βλ. στον Δ. Λουκάτο, *Νεοελληνικά...*, ό.π., 197-198.
- 43 Μ. Μερακλής, *Εντράπελες διηγήσεις...*, ό.π., 39.
- 44 Βράζει το τοϊκάλι.
- 45 Δεν σου 'πε η μάνα μας σόπα;
- 46 Μηδέ μιλώ, μηδέ λαλώ, μηδέ άντρα γυρεύω να παντρευτώ.
- 47 Σηκώνεται γρήγορα όρθιος.
- 48 Ο αγαπητικός. Το ιταλικό amoroso.
- 49 Μ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία*, τ. 3, ό.π., 56.
- 50 'Ηταν άστρωτο το τραπέζι για φαγητό.
- 51 Γρήγορα, ιταλικό di mano, in mano, από χέρι σε χέρι.
- 52 Για να μην εξαγριωθεί.
- 53 'Ητανε.
- 54 Μας θυμίζει το διηγηματικό παραμύθι "Η τυχερή γυναίκα". Βλ. στον Δ. Λουκάτο, *Νεοελληνικά...*, ό.π., 207-208.
- 55 Μ. Σέργης, *Λαογραφικά και Εθνογραφικά από το Γλινάδο Νάξου*. Έκδοση Προοδευτικού Ομίλου Γλινάδου Νάξου. Αθήνα 1994, 558.
- 56 Να γίνει βοσκός.
- 57 Τυροβόλια.
- 58 Έίδος τυροβολιού. Χωρά 1/2 του περιεχομένου του πρώτου. Βλ. Δικαίος Βαγιακάκος, "Αρχαιοπινή τινα εκ Κυκλάδων. Τημηόσι - τημής - κημός", *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών*, τ. Α' (1961), 593 κ.ε.
- 59 Των γονιών μου.
- 60 Μυζήθρα, με αναγραμματισμό.
- 61 Ενός πιθαριού.
- 62 Έγινε ποτάμι το χυμένο λάδι.
- 63 Για 'δες, κοίτα, μωρή.
- 64 Έτσι δα, μ' αυτόν τον τρόπο. Για τον όρκο αυτό βλ. Στ. Κυριακίδης, ό.π., σ. 144.
- 65 Ν. Πολίτης, "Η πενθερά παρά τοις διαφόροις λαοίς", *Λαογραφικά Σύμμεικτα Α'*. Εν Αθήναις 1920, 105-110. Μ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία*, τ. 1, *Κοινωνική Συγκρότηση*. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1984, 54-55.
- Βλ. ενδεικτικά Μ. Σέργης, ό.π., 509-510.
- 66 Τουλάχιστον δεκαπέντε παραλλαγές. Η ιστορία γνωστή: η πρώτη νύφη της δίνει σάκκα να πάει σχολείο, για να μάθει στα γεράματά της γράμματα. Η δεύτερη τη στέλνει στον γύφτο, για να μάθει να παίζει τουμπάκι, η τρίτη τη βάζει να κλωσσά αυγά. Οι σύζυγοι που επιστρέφουν από την ξενιτιά, αποκαθιστούν την παραδοσιακή οικογενειακή τάξη. Βλ. Μ. Μερακλής, *Εντράπελες διηγήσεις...*, ό.π., 40-41. Μ. Σέργης, ό.π., 509-510.
- 67 Αμ' έσως, επί τόπου.
- 68 Βλ. ενδεικτικά Αθ. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, "Δημιώδες βυζαντινόν άσμα αινιγματωδώς εκπιθέμενον διηγηματικώς παραβολήν τινα", *Λαογραφία* 1 (1909), 567 κ.ε. Για το ίδιο, βλ. επίσης Φ. Κουκουλές, "Το βυζαντινόν αινιγματώδες άσμα", *Λαογραφία* 2 (1910), 195-197, και 197-198. Φ. Κουκουλές, "Παραμύθια και εντράπελοι διηγήσεις παρά Βυζαντινοίς", *Λαογραφία* 15 (1953), 226-227. Μ. Μερακλής, *Εντράπελες διηγήσεις*, ό.π., 56 κ.ε.
- 69 Ευ. Αυδίκος, *Το λαϊκό παραμύθι...*, ό.π., 90.
- 70 Θ. Κωστάκης, "Τσακωνικά παραμύθια", *Λαογραφία* 17 (1957), 104 κ.ε. Στο ίδιο, Γ. Μέγας, "Σημειώσεις εις τα τσακωνικά παραμύθια", 132 κ.ε. Ο γενικός τύπος είναι ΑΤ 1920 Α-С ή *1920 (κατά τον Γ. Μέγα).
- 71 Βλ. *Θρακικά*, τ. 11 (1939), 366-367.
- 72 Περιφέρεια του χωριού Κινίδαρος.
- 73 Δεν υπήρχε σειρά (προτεραιότητα). Το "νουμπέτι" από το τουρκικό nobet=σειρά. "Νεπέτι" στη Σύμη, Νίσυρο, Κάρπαθο, Κω (χ/φα 1104, 373· 1187, 18· 1086, 50· 926, 358 αντιστοίχως). "Λεβέτι" στη Χίο (χ/φο 1053, 253, "νοβέτι" στην Κρήτη (χ/φα 928, 122· 1148, 58· 1124, 225), "νοβέτ" " στην Ήπειρο (χ/φο 1183, 101), "νουβέτ" στη Μακεδονία (χ/φο 1015, 73).
- 74 Εδώ "ιστορία", "διήγηση", "μύθο". Βλ. Στ. Κυριακίδης, ό.π., 254.

- 75 Χωρίς φόρτωμα στο ξύο του. Θα έφευγε δηλ. αφήνοντας ως έπαθλο στον μυλωνά το άλεσμα που είχε φέρει για να του το αλέσει.
- 76 Έκαναν εγκυρότερη τη μεταξύ τους συμφωνία δίνοντας τα χέρια, ήταν μια εκδήλωση όρκου πως χωρίς υστεροβουλία θα ανενγώριζαν ο ένας την υπεροχή του άλλου στην ψευδολογία, στην έκφραση των πιο ακραίων απιθανοτήτων. Είναι κάτι που έχει να πει πολλά στο σήμερα...
- Να διορθώσω (τα νερά στο χωράφι).
- 77 Κολοκυθόσπορους, σπόρους του (κόκκινου) κολοκυθιού. Για το συχνά συναντώμενο στις ευτράπεζες διηγήσεις μοτίβο της κολοκυθιάς βλ. Γ. Μέγας, *Σημειώσεις...*, ό.π., σ. 132 κ.ε. Γενικός τύπος: ΑΤ 1960 D.
- 78 Πήγα λουπόν να διορθώσω τα νερά (στο χωράφι).
- 79 Τον αγωγό, το αυλάκι του νερού. Απ' αυτόν το συναντώμενο στο Γλινάδο Νάξου και αλλού "ναός" : (τον αγωγό > τον αώ > το ναό > ο ναός).
- 80 Βρήκε καλό χώμα, παχειά γη (αρχαιοελλ. λιπότης).
- 81 Πάνορμος. Περιοχή (ακρογιαλιά) στο νότιο μέρος της Νάξου.
- 82 Τουλάχιστον.
- 83 Τα εντός παρενθέσεως είναι παρεμβολή του/της αφηγουμένου/-ης, ενδεικτική της συμμετοχής του αφηγητή στα δρώμενα του παραμυθιού ή της ιστορίας του, του ότι τα "ξεί" ο ίδιος. Βλ. Ευ. Αυδίκος *Το λαϊκό παραμύθι...*, ό.π., 39-40. Μ. Αλεξιάδης, "Η εθνογραφική προσέγγιση του παραμυθιού". Ανατύπωση από τον τόμο "Από το παραμύθι στα κόμικς: Παράδοση και νεοτερικότητα" (Πανεπιστήμιο Θράκης-Εκδόσεις Οδυσσέας), Αθήνα 1996, 4-6, 7-9, όπου και όλη η προηγούμενη βιβλιογραφία.
- 84 Οι οικογένεια των Μπαρδάνηδων (Μπαρδάνης, επώνυμο της Απειράνθου).
- 85 Αλάργου ή αλάργα = μακριά (ιταλικό alla larga).
- 86 Το τσεκούρι.
- 87 Περιφέρεια της Απειράνθου, λίγο έξω από το χωριό.
- Κοινότατο θέμα στις ευτράπεζες διηγήσεις. Βλ. ενδεικτικά *Αρχαίον Πόντου* 1 (1928), 195, 6. Γ. Μέγας, *Σημειώσεις...*, ό.π., 133 κ.ε. Γενικός τύπος: ΑΤ *1920 D.
- 88 Ένα μαμούνι, μια μέλισσα δηλαδή. Το "βαβούνι" προέρχεται από σύμφυση των ουσιαστικών "βαβούλι" και "μαμούνι".
- 89 Το υψηλότερο βουνό της Νάξου, νοτίως της Απειράνθου.
- 90 Αγναντεύω, κοιτάζω μακριά με προσοχή.
- 91 Στην Πάρο.
- 92 Ώργωνε. Αντί δύο βοδιών είχε ξέψει στο ζυγό τη μέλισσά του. Για το πολύ γνωστό αυτό μοτίβο βλ. Θ. Κωστάκης, ό.π., 106-107 (ΑΤ *1920 D).
- 93 Τα κορδόνια με τα οποία δένουν τις ξυλές του ζυγού στο άροτρο. Βλ. Μ. Σέργης, ό.π., 180-181.
- 94 Έβγαλε φουσκάλες.
- 95 Να γιάνει, να αποθεραπευθεί.
- 96 Άλλο κοινότατο μοτίβο (ΑΤ **1920 D, ΑΤ 1960 D και 1960 G). Βλ. Γ. Μέγας, *Σημειώσεις...*, ό.π., 132. Θ. Κωστάκης, ό.π., 104-105.
- 97 Δε μπορούσαν ν' ανεβαίνουν να τη χτυπήσουν με τα ραβδιά, για να πέσουν τα καρύδια.
- 98 Ετέλειωσαν.
- 99 "Έπιασε το χώμα" από πάνω από τις πέτρες = στερεώθηκε το χώμα...
- 100 Με τον πατέρα μου.
- 101 Επατήσαμέ τζοι = τις ανεβάσαμε.
- 102 Κάναμε τράφο (φράκτη) γύρω από το χωράφι.
- 103 Χωράφι γυροτραφιασμένο που σπέρνεται σμιγό (κριθάρι και σιτάρι μαζί).
- 104 Γέννημα=κριθάρι.
- 105 Άριστο, πρώτης ποιότητας.
- 106 Λαγός. Σε διηγήσεις από άλλες περιοχές είναι αγριογούρουνο, χοίρος κ.α.
- 107 Το δρεπάνι. Βλ. Θ. Κωστάκης..., ό.π., 106-107.
- 108 Του έδωσε μια απολυταριά με το δρεπάνι, του πέταξε το δρεπάνι.
- 109 Απαντάται και "όρτο-όρτο" = κατά σύμπτωση. Μάλλον έχει σχέση με το ιταλικό orto=αγατολή, αφού και αυτό προέρχεται από το λατινικό origo=ανατέλλω, γίνομαι, γεννώμαι, αλλά και αναφύομαι,

- αναφαίνομαι. Από τις δύο τελευταίες σημασίες του μπορούμε να εξηγήσουμε καλύτερα το “κατά σύμπτωση”, με την έννοια του “βρέθηκε μπροστά μου”, “φάνηκε ξαφνικά μπροστά μου”, “φάντης μπαστούνι”.
- 110 Με το τρέξιμο.
- 111 Αξανοίω < από το αρχαιοελλ. εξανοίγω (τους οφθαλμούς) = κοιτάζω προσεκτικά.
- 112 Γελούσαμε. Βλ. στο γενικό τύπο *1920 D.
- 113 Τελείωσε το θερισμό.
- 114 Τον γάιδαρο.
- 115 Του στοιχήματος που έχασε ο μυλωνάς.
- 116 Για το θέμα αυτό, της μη αναγνωρίσεως από τα πρόσωπα δηλ. του ίδιου του εαυτού τους, βλ. π.χ. την παραλλαγή που έχει δημόσιεύσει ο Γερ. Καψάλης, “Λακωνικές εύθυμες διηγήσεις”, *Λαογραφία* 13 (1951), 118-119. Ο γενικός της τύπος είναι AT 1284. Για την πρωταρχική μορφή αυτού του μοτίβου, βλ. Μ. Μερακλής, *Ευτράπελες διηγήσεις...*, ό.π., 88-89.
- 117 Βλ. πρόχειρα Γ. Σηφάκης, *Για μια ποιητική του ελληνικού δημοτικού τραγουδιού*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης 1988, 201 κ.ε., όπου βιβλιογραφία στις υποσημ. του συγγραφέα.
- 118 Όπως δηλ. φωνάζουν εδώ (στην Απείρανθο) οι γειτόνισσες, για να πάνε μαζί να φέρουν νερό από τη βρύση.
- 119 Γενικός τύπος AT 1406.
- 120 Το κελάρι, το ενετικό *magazen*. Βλ. Στ. Κυριακίδης, “Περί των λέξεων Μαγαζί και Μασκαράς”, *Λεξικογραφικόν Αρχείον της Μέσης και Νέας Ελληνικής*, τ. Ε', Εν Αθήναις 1918, 117 κ.ε. Ο γενικός τύπος της γυναίκας που ξεγελά τον άνδρα της μέσω μυστικής διόδου είναι AT 1419 E.
- 121 Εδώ σημαίνει τρύπα. Θυρίδα όμως λένε στην Απείρανθο το τεχνητό βαθούλωμα στον τοίχο, μέσα στο οποίο τοποθετούν διάφορα αντικείμενα.
- 122 Εδώ να την μεγαλώσει (γκρεμίζοντάς την). Βουλώ=γκρεμίζω. Βλ. *Ιστορικόν Λεξικόν της Νέας Ελληνικής της τε ομιλουμένης και των ιδιωμάτων*, τ. 4. Εν Αθήναις 1953, 70, στο λήμμα “βουλώ”.
- 123 Να κάνουν βεγγέρα.
- 124 Και του λόγου σου.
- 125 Μια νυχιά ώρα, μεταφ. λίγη ώρα, όση δηλ. και το νύχι μας.
- 126 Σιγά-σιγά.
- 127 Αμέσως
- 128 Κλείνει την πόρτα.
- 129 Χειρονομίες, χαϊδέματα.
- 130 Εχούγιαζε = φώναζε δυνατά.
- 131 Σάββατο βράδυ.
- 132 Το κρηάς=το κρέας
- 133 Γύρω-γύρω.
- 134 Τι καταστροφή είναι αυτή.
- 135 Στρίγγλιζε.
- 136 Έναν διάνο, κούρκο (“κούκλο” στο Γλινάδο Νάξου).
- 137 Τον συγγυρίζει, τον ετοιμάζει, τον γεμίζει, τον κάνει παραγεμιστό.
- 138 Φαγιά, φαγητά.
- 139 Τα γένεια του. Κοινότατο θέμα στις διηγήσεις με θέμα τον παπά και την παπαδιά.
- 140 Πηγαίνουν, πάνε.
- 141 Γειάδα, γιατί.
- 142 Εξ ώρας= αργά, περασμένη η ώρα.
- 143 Όπως ήταν (ντυμένος δηλ. τσολιάς και ξυρισμένος).
- 144 Στο Άγιο Βήμα.
- 145 Το “μαθές” εδώ δείχνει απορία.
- 146 Αξαμπώθω = σπρώχνω.
- 147 Και πηγαίνει προς τα πάνω.
- 148 Κατάντησε παροιματική φράση. Βλ. Διαλεχτή Ζευγώλη - Γλέζου, *Παροιμίες από την Απείρανθο Νάξου*,

Αθήναι 1963, 105.

149 Μ. Μερακλής, *Τα παραμύθια μας*. Θεσσαλονίκη 1974, 16.

150 Να σταματήσουν την δουλειά.

151 Πού πας με την πόρτα;

152 Αχναροκόπος (αχνάρι=χνάρι + -κόπος < κόπτω)=σχέδιο, μέτρο προς κοπή ενδυμάτων κ.λ.π. Βλ. *Ιστορικών Λεξικόν...*, τ. Γ' (1942), 376.

153 Πολύ θυμωμένος. Τουρκικό *din mani*;

154 Του γύρεβγε = του γύρευε = του ζητούσε.

